

ERDÉLYI MÚZEUM

LXXVI. KÖTET

2014. 1. FÜZET

Önellátás és piaci integráció: piaci viselkedésformák egy Kis-Küküllő menti településen

*

A kalászos gabonák hagyományos aratása a moldvai csángóknál

*

A visszajáró halott hiedelemkörének szerkezete és funkciója
Székelyhodos község hiedelemvilágában

*

Narrációk egy emlékezetes kalotaszentkirályi evangelizációs hétről

*

A csatkai cigánybúcsú

*

Adatok az Élő Rózsafüzér társulatok székelyföldi megjelenéséhez és elterjedéséhez

*

A tej szimbólumának jelentésmezője egy magyar proverbiumgyűjtemény alapján angol,
német és francia párhuzamokkal

*

Etnográfia és oral history

*

Emlékversírás és emlékvershazsnálat a Maros megyei Sáromberkén

*

Két székely tudós legendás barátsága

*

Szemle

KOLOZSVÁR, 2014

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET KIADÁSA

Tartalom

Szabó Á. Töhötöm: Önellátás és piaci integráció: piaci viselkedésformák egy Kis-Küküllő menti településen	1
Halász Péter: A kalászos gabonák hagyományos aratása a moldvai csángóknál	12
Balássy Enikő: A visszajáró halott hiedelemkörének szerkezete és funkciója Székelyhodos község hiedelemvilágában	30
Zsigmond Júlia: Narrációk egy emlékezetes kalotaszentkirályi evangelizációs hétről	44
Mogyorósi Ágnes: A csatka búcsú	56
Fábián Gabriella: Adatok az Élő Rózsafüzér társulatok székelyföldi megjelenéséhez és elterjedéséhez	69
Szijártó Éva: A tej szimbólumának jelentésmezője egy magyar proverbiumgyűjtemény alapján angol, német és francia párhuzamokkal	84
Lajos Veronika: Etnográfia és oral history	100
Vajda András: Emlékversírás és emlékvershazsnálat a Maros megyei Sáromberkén	115
Székely Zsolt: Két székely tudós legendás barátsága	130

Szemle

Mogyorósi Ágnes: Vallások, határok, kölcsönhatások	136
Lajos Veronika: Ön-azonosulás és ön-megkülönböztetés társadalmi praxisai a Kárpát-medencében	138
Vincze Kata Zsófia: Az etnológia gyakorlata: a történelemhasználat társadalomtudománya ...	141
Zsigmond Júlia: Boszorkányok, démonok és mágia a Kárpát-medencében	145
Tekei Erika: Almák a síron, avagy halottkultusz egy gyimesi csángó közösségben	148
Balássy Enikő: Megjelent A magyar folklór szövegvilága című sorozat első kötete	150
Bajkó Árpád-István: Kutatói narratívumok Márton Áron püspökről	154
Halász Péter: Sok kérdés – kevés válasz.....	156
Tasnády Erika: A Vadrózsák kései tavasza	160
Tánczos Vilmos: Újabb források a Vadrózsák keletkezéstörténetéhez.....	166
Gatti Beáta: A Hunyad megyei szórványmagyarság nyomában	170
Dimény-Haszmann Orsolya: Erdővidéki lakodalmas szokások az idők tükrében	171
Könczei Csongor: „Vasalva! Egy a, kettő, három...”	173
Szenik Ilona: Új szintézis az erdélyi magyar hangszeres tánczenéről	177
Tasnády Erika: Népi tánczene emberközélebről	178
Olosz Katalin: Egy tudományos pálya évgyűrűi	182
Katona Hajnal Tünde: Angol nyelven a madárnyelvről	185
Kerekes Ibolya: Társadalmi kötöttségek a templom szolgálatára	187
Emódi András: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában őrzött ősnymtatványok katalógusa.....	190
Pál Judit: Vasszekér és mozdonygőz.....	194

Contents

Á. Töhötöm Szabó: Self-Sufficiency and Market Integration: Forms of Market Behaviour in a Transylvanian Village	1
Péter Halász: The Traditional Harvest of Cereals at the Moldavian Csángós	12
Enikő Balássy: The Structure and Function of Popular Beliefs involving Revenants in Székelyhodos	30
Júlia Zsigmond: Narratives of a Memorable Week of Evangelization in Kalotaszentkirály	44
Ágnes Mogyorósi: The Gypsy Pilgrimage of Csátka	56
Gabriella Fábián: Data Regarding the Appearance and Spreading of Living Rosary Societies in Szeklerland	69
Éva Szijártó: The Semantic Field of the Symbolism of Milk Based on a Hungarian Collection of Proverbs with English, German and French Comparisons	84
Veronika Lajos: Ethnography and Oral History	100
András Vajda: Memorial Poems: Writing and Usage in Dumbrăvioara, Mureş County	115
Zsolt Székely: The Friendship of two Legendary Transylvanian Scholars	130

Review

Ágnes Mogyorósi: Religions, Borders, Interrelations	136
Veronika Lajos: Hungarian–Romanian Ethical Coexistence in Tövishát	138
Kata Zsófia Vincze: Beliefs, Narratives, Strategies	141
Júlia Zsigmond: Witches, Demons and Magic in the Carpathian Basin	145
Erika Tekei: Cult of the Deceased in a Csángó Community	148
Enikő Balássy: About the Series: The Hungarian Folklore Wording	150
Árpád-István Bajkó: Studies about Bishop Áron Márton	154
Péter Halász: Many Questions – Few Answers	156
Erika Tasnády: About János Kriza's Vadrózsák	160
Vilmos Tánczos: Newer Sources to the Genesis of the Vadrózsák	166
Beáta Gatti: About the Hungarian Diaspora in Hunyad County	170
Orsolya Dimény-Haszmann: Wedding Customs from Középpajta	171
Csongor Könczei: Cultural Identity, Rite and Representation in Háromfalu	173
Ilona Szenik: A New Synthesis of the Transylvanian Hungarian Dance Music	177
Erika Tasnády: Popular Dance Music – at Close Quarters	178
Katalin Olosz: Annual Rings of a Scientific Career	182
Hajnal Tünde Katona: Language Shift among the Moldavian Csángós	185
Ibolya Kerekes: Ecclesiastical-Social Compulsions	187
András Emődi: Catalogue of the Incunables in the Library and Information Centre of the Hungarian Academy of Sciences	190
Judit Pál: Iron Cart and Steam of Locomotive	194

szerző, illetve hogy egyes írásokból kimaradtak részletek – főleg azok, amelyek elsősorban a magyar olvasóközönség szempontjából relevánsak. Hogy csak néhány példát említsek: a kötetben elsőként szereplő, a moldvai csángók nyelvcserejét történeti perspektívában bemutató tanulmánynak a moldvai csángók eredetével foglalkozó részéből a szerző kihagyta a csángók eredetével kapcsolatos viták összefoglalását, így a kötetnek ebben a részében csak az általánosan elfogadott nézetekről olvashatunk; *A moldvai csángók nyelvészeti kutatása* című tanulmányból kimarad a nyelvjárási szövegek gyűjtésére és közzétételére vonatkozó rész.

A moldvai csángók reális helyzetének megismertetése a magyarul nem olvasó közönséggel két okból is nagyon fontos: egyrészt azért, mert a románság körében meglehetősen elterjedt az a tévhit, miszerint a moldvai csángók elmagyarosított románok, így szükségessé válik ennek tudományos cáfolata; másrészt, mint azt Táncczos Vilmos

is hangsúlyozza: „A nyelvi identitás az – egyéni és közösségi – identitás egyik legfőbb tényezője” (*Madárnyelven...* 2011. 209.), és ilyenként ennek megőrzése nemcsak a magyarság szempontjából fontos, hanem – a nyelvi és kulturális diverzitás eszméjének fényében – európai kérdés is.

És éppen ez utóbbi miatt sajnálom azt, hogy – bár az angol változatban szerepelnek az adatközlők eredeti, a csángó nyelvjárás sajátosságait tükröző szövegei is – a fordítás nem érzékelteti, mert nem is tudhatja visszaadni a moldvai csángók „egyszerre érthetetlen és fenséges madárnyelvét”. Ezt az áthidalhatatlan akadályt leszámítva a szöveg minden szempontból nagyon szép fordítása az eredetinek, és ezért külön dicséretet érdemelnek a fordítók: Agnieszka Barszczewska, Borbély Bartalis Zsuzsa, Gál Noémi, Ilyés Sándor, valamint Szőke Jenő. Nekik köszönhetően az angol nyelvű kiadvány olvasóit nemcsak a szerző rendkívüli munkája, hanem sajátos stílusa is lenyűgözi majd.

Katona Hajnal Tünde

Társadalmi kötöttségek a templom szolgálatára

Bárh János: Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása. Fejezetek a katolikus székelység egyháztörténetéhez. Kecskemét 2011. 326 oldal

Érdemes újra és újra erdélyi gyűjtőutat szervezni? Szállást intézni, autót szerezni, telefonálni, e-maileket írni, útvonalat tervezni, időpontokat egyeztetni, fogadókészségről meggyőződni, ismerősök és kevésbé ismerősök segítségét kérni, egyetemi tanítványok közül alkalmas segítőt keresni, „kiképezni”? Érdemes napokig pakolgatni, hogy minél kisebb helyet foglaljon el a felszerelés, minden elférjen, de minden meglegyen – még az is, amire józan ésszel nem gondolna az ember? Aztán a kiválasztott napon jókor reggel magunkat Isten irgalmába ajánlva érdemes nekivágni az útnak, kilométerek százait magunk mögött hagyni csak azért, hogy napokon keresztül, erőt, energiát nem kímélve, éjjelente alig aludva „rajta lehessünk a témán”? Hazatérve és a fáradalmakat valamelyest kipihelve

érdemes megszerezni, jegyzeteket készíteni, cédláználni, töprengeni egy-egy felvetődő kérdésen? Van még egyáltalán olyan téma, amit nem dolgoztak fel, olyan adat, amit nem találtak meg, nem írtak le, nem közöltek? Van még új a nap alatt?

Bárh János *Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása* című könyve arról tanúskodik, hogy igen. Érdemes volt bepakolni, aztán Erdélyben elővenni az elmaradhatatlan barna munkásköpenyt, a cérna- és gumikesztyűket, a puha szőr laposecsetet, a hegyező grafitceruzát, a jelölésre rendszeresített színes papírcsíkokat. És érdemes volt annak idején – még az „ántivilágban”, jócskán az Európai Unió csatlakozás előtt –, a határőrök árgus szeméit is megtévesztő módon, a legártatlanabb tudós, a tudományban megöszült bölcsész benyomását

keltve, egy komplett fénymásoló gépezetet be-csempészni Románia területére és letelepíteni azt a csíkszentgyörgyi plébánia hivatali helyiségében. A néprajztudománynak ezek a nélkülözhetetlen segédeszközei is kellett ahhoz, hogy most kézbe vehessük az Ozsdola, Gelence, Hilib, Lemhény, Csíkszentmiklós, Ditró, Gyergyószentmiklós életébe bepillantást engedő kötetet.

De vajon érdemes kézbe venni? A sokrétű néprajzi könyvkínálatból éppen ezt olvasni? Mi érdekeseget nyújthatnak nekünk a Kárpátok keleti végein meghúzódó települések?

A *történeti néprajz* izgalmas, alig feltárt területére vezet el bennünket a szerző. A katolikus székely *megyék* gazdálkodása és *fejekötött jobbágyaik* élete tárul fel az olvasó előtt.

A Székelyföld katolikus magyar településeinek sajátos helyi egyházszerkezete volt a *megye*. Az egyes falvak templomai ugyanis önálló tulajdonnal rendelkeztek, amely bevételhez juttatta az egyházközséget. A hívek adományai révén gyarapodhatott is a birtok nagysága. A földek egy része belterületen lévő lakótelek volt, más része erdő, legelő, kaszáló. Papok jöttek, mentek, odahelyezték, majd elhelyezték őket, ezért a földekről és a templom tulajdonában lévő más javakról való gondoskodás egy önálló szervezet, a *megye* feladata volt. E szervezet tagjai közé tartozott a mindenkori plébános, de élén nem ő, hanem az egyházközség ügyeiért elkötelezett világi személy, a *megyebíró* állt, akinek munkáját a *hütösök* segítették. Közösén döntöttek el, hogy kinek, milyen feltételekkel, mennyi időre adják használatba az egyházközség tulajdonában lévő javakat. A bevételekből fedezték a templom kiadásait, a javításokat, fejlesztéseket. Ezzel is mentesítve a híveket a fenntartási költségek és a munkálatok terheinek egy része alól.

Mindig voltak, akik önként vállalták, hogy ezeket a földeket meghatározott feltételek között használják, gondozzák, megművelik, a használatért pénzt fizetnek, és egyéb, az egyházközség számára nélkülözhetetlen szolgáltatásokat teljesítenek. Ma bérlőnek mondanánk őket, akkoriban viszont *jobbágnak*, *zsellérnek*, *cselédnek*, *árendásnak*

hívták. Így lett valakiből a templom *jobbágya*, a megye *zsellére*. Míg a hagyományos értelemben vett jobbágyok és zsellérek egymástól jelentősen eltérő társadalmi, vagyoni réteghez tartoztak, addig a székelyföldi *megye* esetében a *jobbágy*, *zsellér* és más hasonló kifejezések egymás szinonimájának tekinthetők. Jogi státusuk nem keverendő össze a feudális földbirtokokon élő, klasszikus értelemben vett jobbágyokéval és zsellérékével. Inkább a *fejekötött jobbágyok* közé sorolhatók, akik önként kötelezték magukat valamely birtokos szolgálátára. A *templom jobbágyaira* kirótt terhek is jóval könnyebbek voltak a földesúrnak alávetett valódi jobbágyok kötelezettségeinél. Tartoztak közéjük helyi lakosok, közeli és távolabbi falvakból, idegenből érkezett jövevények, a hagyományos értelemben vett jobbágyságból felszabadított vagy önmagukat megváltó személyek, s olyanok is, akiket földesuruk végrendeletben adományozott az „ecclesiának”, így gondoskodva további életükről.

Ezek az emberek és családjaik legtöbbször a helyi közösség szegényebb rétegéhez tartoztak. A *templom jobbágyaként* viszont még a máshonnan érkezettek is betagozódhattak a „rendtartó székely falu” társadalmába, s nem utolsósorban lakóhelyhez, megélhetést adó földhöz juthattak. A velük kötött egyezségek írásban is tudtára adták „*mindeneknek a kiknek illik, a mostaniaknak és a jövődöbélieknek*”, hogy mely feltételek teljesítése biztosítja számukra és utódaik számára az adott terület használatát. Nekik, a történelmi Magyarország keleti végein élt egyszerű, megélhetést kereső s találó, küzdelmekkel teli életet élő, különleges státusú földműveseknek is emléket állít a szerző.

A Kárpát-medencei magyarság egyik sajátos néprajzi csoportjaként számon tartott gyimesi csángók történetének szempontjából különösen érdekes a Csíkszentmiklós *megyéjéről* írott fejezet. A három falut – Szentmiklóst, Szépvizet és Borsovát – magába foglaló *megye* havasi birtokai a Gyimesben és a Tatros tájékán terültek el. A falvaktól távol eső havasokat messziről jött pásztorok, állattartók, megtelepülni vágyó jövevények vették bérbe. Ígéretet tettek arra, hogy a

legeltetésre, irtásra, kaszálásra, ház és „istállótska” kialakítására használatba kapott területet a szerződésben meghatározott ideig és módon használják, megfizetik érte az előírt „taxát”, ha pedig „a’ *Nemes Megye Esküttei híre nélkül*” eltérnek a meg egyezéstől, akkor azonnal elüldözhetik őket bérelt földjükről. Akadtak, akik itt sem szívlelheték az emberpróbáló munkát, a tanyai magányosságot, vagy épp korábbi vétükük miatt kezdett égni lábuk alatt a talaj, esetleg új kalandra vágytak, s emiatt más vidékre szöktek tovább. Azok viszont, akik tisztességgel teljesítették a feltételeket, a szerződés lejárta után „*első vásárosként*” jelentkezhetek újabb bérleti időszakokra. Ezek az 1700-as évek második felétől érkezett, becsületes, sok küzdelem árán új életet teremtő betelepülők lettek a mai gyimesi csángók „ősei”. Történetük tehát nem nyúlik vissza oly messzeségbe, mint azt sokan hiszik vagy hinni szeretnék.

Figyelemre méltó Csíkszentmiklós megyéjének – az utóbbi években már-már nemzeti kirándulóléhré magasztosult – a gyimesbükki határállomással fennállott kapcsolata is. A határállomás, a vámhivatal, a Contumácia néven számon tartott ún. vesztegzár, a kiszolgáló épületek, a katonaság és a tisztviselők lakhelyei, az ellátásukra elkülönített kertek, legelők ugyanis mind-mind a *megye* tulajdonát képező területen létesültek. S mindezt a *megye* be is hajtotta az államtól a megfelelő bérleti díjat. Amikor a contumáci direktor, bizonyos Reiff József 1792-ben önkényesen kisajátított egy darab legelőt, ugyanúgy a *megye* haragjával találta szembe magát, mint azok a kóbor *berszányok*, akik a tilalmasba hajtották jószágaikat. A vita hevében a „*Director úr három versen a pundráját fenn hajtván, meg veré s. v. a seggit, s azt monda, hogy annyit parantsol abbul az helyből az Nemes Megye, mint az eő s...e.*” Bár ez az összeszólalkozás valószínűleg nem volt példa nélküli, a határállomás vezetői, hivatalnokai és egyéb alkalmazottai ott tartózkodásuk alatt jobbra csendben, rendben megfizették a saját használatukra igényelt földekért a *megye* által kirótt bért. Ők is a csíkszentmiklói templom *árendásai* voltak.

A kötet első részét képező, az ozsdolai, gelencei, hilibi, lemhényi, csíkszentmiklói, ditrói, gyergyószentmiklói megye működésével bővebben foglalkozó és más székelyföldi szórványadatokat is számba vevő tanulmány után a második részben 112 dokumentum szövegét elolvashatjuk magunk is. Aki olyan elszánt, hogy beleveti magát a forrásközlések olvasásába, nem fogja megbánni cselekedetét. Egy mára letűnt világ elevenedik meg előtte, hús-vér emberekkel. Itt színesedik ki még inkább a tanulmány egyes alfejezetei révén már megismert kép. A szerző azzal segíti az olvasást, hogy – bár szerepel eredeti íráskép is a kötetben – a szerződések, feljegyzések szövegének betűhű átiratát adja. Sőt egy szótárat is összeállított azokból a szavakból, amelyek értelmezése gondot okozhat a mai olvasó számára.

Ez a kötet nem jöhetett volna létre azok nélkül a papok nélkül, akik megnyitották plébániájukat a kutató előtt, s megengedték, hogy a megtalált dokumentumokat lemásolja, feldolgozza, közzétegye. Jakab-Fancsali Kálmán ozsdolai, Bereczki István gelencei, Gergely Géza csíkszentmiklói, Pálfi János csíkszentgyörgyi, majd székelyszentkirályi plébános mellett külön köszönetet illeti Bernárd (Csala) Ritát, a Gyulafehérvári Érseki Levéltár levéltárosát s mindazokat a papokat és egyházi vezetőket, akik segítségére voltak a szerzőnek a több évszázadot felölelő források feltárásában, közzétételében.

Ez a kötet is azt bizonyítja, hogy rejtegetnek még tudományos újdonságokat a székely plébániák irattárai. Érdemes volt-e belevágni ebbe a munkába, vállalva időnként a kutatás „gyötrelmeit” is? Érdemes volt-e egy más rendszer kiszolgálói elől évtizedekkel korábban könyvespolc mögé rejtett iratköteget megtalálni és kibontani? Érdemes volt-e egy rossz állapotban lévő, már-már komposztálódó sekrestyei tévésdoboz mélyéről, penészes, poros s az idő sok más nyomát magukon viselő iratokat előhalászni? Érdemes volt-e időnként örömeiket, időnként csalódásokat átélve megírni ezt a könyvet? Érdemes volt. Igen.

Kerekes Ibolya